

Herkner: Arbejder-Spørgsmaalet.

Dr. Heinrich Herkner: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. Berlin, J. Guttentag. 1894 (298 S.).

Bogen falder i tre Afdelinger: I. „Soziale Geschichte“, II. „Soziale Theorie und Kritik“, III. „Soziale Reform“. I den første Del fremstilles Arbejder-spørgsmaalets Historie, eller, mere almindeligt udtrykt, „den sociale Bevægelses Historie“ i Frankrig, England og Tyskland. Af et saa stort Emne kan der selvfølgelig paa c. 130 Sider ikke gives nogen meget detailleret Fremstilling; men det historiske Overblik, der her i store Træk gives, er i al sin Korthed fortræffeligt. Forøvrigt har Forfatteren jo ogsaa betegnet sin Bog som „eine Einführung“, og dermed tilstrækkeligt tydeligt angivet det Synspunkt, hvorfra han vil have den set.

Efter at have gjort Læseren bekendt med den sociale Bevægelses Historie i de tre Kulturlande forlader Forfatteren det historiske Omraade og giver den videnskabelige Kritik og Politik Ordet. Naturligvis — siger han — kan det videnskabelige Standpunkt ikke falde sammen med en bestemt Klasses eller en Interessegruppes Standpunkt. Vi kunne ikke uden

Herkner: Arbejder-Spørgsmaalet.

Dr. Heinrich Herkner: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. Berlin, J. Guttentag. 1894 (298 S.).

Bogen falder i tre Afdelinger: I. „Soziale Geschichte“, II. „Soziale Theorie und Kritik“, III. „Soziale Reform“. I den første Del fremstilles Arbejder-spørgsmaalets Historie, eller, mere almindeligt udtrykt, „den sociale Bevægelses Historie“ i Frankrig, England og Tyskland. Af et saa stort Emne kan der selvfølgelig paa c. 130 Sider ikke gives nogen meget detailleret Fremstilling; men det historiske Overblik, der her i store Træk gives, er i al sin Korthed fortræffeligt. Forøvrigt har Forfatteren jo ogsaa betegnet sin Bog som „eine Einführung“, og dermed tilstrækkeligt tydeligt angivet det Synspunkt, hvorfra han vil have den set.

Efter at have gjort Læseren bekendt med den sociale Bevægelses Historie i de tre Kulturlande forlader Forfatteren det historiske Omraade og giver den videnskabelige Kritik og Politik Ordet. Naturligvis — siger han — kan det videnskabelige Standpunkt ikke falde sammen med en bestemt Klasses eller en Interessegruppes Standpunkt. Vi kunne ikke uden

videre identificere os med den i Bevægelsen kæmpende Arbejder, for hvem hans Klasses Interesse tager sig ud som hele Samfundets Interesse, og som ikke plages af nogensomhelst Tvivl med Hensyn til Retten til at opnaa en „menneskeværdig“ Existens, og i hvis Øjne den borgerlige Verden, raaden og demoraliseret som den er, trænger til en Foryngelse ved Massernes sunde Folkekraft. Men ligesaa lidt maa vi betragte den sociale Bevægelse fra de Besiddendes, specielt de i Bevægelsen direkte interesserede Arbejdsgiveres sædvanlige Standpunkt, fra hvilket Bevægelsen tager sig ud som en Følge af samvittighedsløs Agitation, som et Udflod af Massernes dovne, misundelige, begærlige Instinkter, som al Tugt og Ordens, al Kulturs Grav. Vi maa op af Partistandpunkternes Sumpe; vi maa op paa Højderne, hvor man aander frit, og hvorfra man kan skue ud over det Hele; vi maa frem til de store almindelige Verdensanskuelser. Her møde vi først en religiøs Verdensanskuelse, som benægter, at den materielle Velstand og det økonomiske Fremskridt fører til Menneskenes sande Lykke. De arbejdende Klassers økonomiske Bestræbelser synes, set fra dette Standpunkt, ligesaa urigtige som de Besiddendes overdrevne Frygt for ved disse Bestræbelser at sætte noget til. Jordisk Lykke og jordisk Velstand fjerner Menneskets udødelige Sjæl fra dens sande Maal, fra Forberedelsen til Livet hinsides. Savn, Bekæmpelse af al sanselig Lyst og Undertrykkelse af alle selviske Tilbøjeligheder lutrer derimod Mennesket og fører det ad den snævre, stejle Sti til det evige Livs Tempel. Og det er en mærkværdig Kendsgerning, at Buddhismen, altsaa

netop den Religion, som i Askesens Forherligelse gaar endnu videre end selv den katholske Kirke, har et langt større Antal Tilhængere end Kristendommen. Stemmer maaske da virkelig Ringeagten for jordisk Lykke med Menneskets ægte, uforfalskede Væsen? Er de sidste Aarhundreders feberagtige Jagen efter bedre økonomiske Kaar maaske blot en storartet Forvildelse, som den vestevropæiske Kulturverden er bleven Offer for?

Men ikke blot Religionsstiftere, ogsaa mange Filosofer have kæmpet sig frem til den Anskuelse, at Bestræbelserne for Forbedringen af de økonomiske Kaar er skadelige, farlige eller i det mindste unyttige. De menneskelige Fornødenheder ere modtagelige for en saa uhyre Udvikling, at det Menneske, der har sin Fred kær, og som husker paa, at Evnerne til Fornødenhedernes Tilfredsstillelse altid ere begrænsede, handler fornuftigere i at indskrænke sine Fornødenheder og at bringe dem i Samklang med de forhaandenværende Tilfredsstillelsesmidler, end i at lade Fornødenhederne tage til og at lade Evnerne til deres Tilfredsstillelse optage en haabløs Vædekamp med dem. Andre fremhæve, hvor overdrevent ømfindligt Kulturfremskridtet gør Mennesket. Ogsaa gør man gældende, at Menneskenes Lykkefølelse saare lidt staar i Forhold til de ydre Kaar, hvorunder de leve, ja ofte — ved en Kontrastvirkning — endog staar i omvendt Forhold dertil. Men naar det er Tilfældet, hvorfor vil man da rykke de materielle Bestræbelser frem i Forgrunden?

Fra et ganske andet Hold svares der: Jo, Rigdom er virkelig attraaværdig og Armoden ulykke-

bringende, — men at kæmpe imod den ved Hjælp af sociale Reformer er et haabløst Foretagende. Det er selve Naturen, ligeoverfor hvilken vi ere magtesløse, der er Skyld i Nøden. Den har i alle organiske Væsener, ogsaa i Mennesket, nedlagt en Drift til at formere sig i det Uendelige, til at formere sig udover, hvad Subsistensmidlerne tillader (Malthus). Naturen er aristokratisk: Mange ere kaldede, men Faa udvalgte. Det er ikke Naturens Hensigt, at Mange ret skulle kunne leve ud, men kun at Nogle skulle kunne stige op til højere Livsformer. Kampen for Tilværelsen, som Kim-Overproduktionen nødvendig-gør, er Fremskridtets virksomste Princip. I Kampen for Tilværelsen sejre de, der bedst forstaar at afpasse sig efter de givne Betingelser (Darwin). At gribe ind i Kampen for Tilværelsen ved sociale Reformer, vilde være at hæmme Fremskridtet. Kunstigt at opretholde og fremme, hvad der ikke selv kan hævde sin Stilling, vilde betyde Tilbagegang for hele Samfundet og saaledes ogsaa for Folkets lavere Lag.

Under denne naturvidenskabelige Verdensanskuelses Tryk hævder f. Ex. H. v. Treitschke Betydningen af „stærke sociale Modsætninger“. At ville udviske dem, at ville stille „de sociale Opgaver i Forgrunden, er et Tegn paa politisk Afmattelse. Uden Opsamling af store Rigdomme kan hverken Storiindustrien eller Kunsten trives.“

Endnu videre gaar Fr. Nietzsche i sin Lovprisning af „das Pathos der Distanz“. Samfundet maa være aristokratisk. Et sundt Aristokrati maa vide, at Samfundet skal tjene som „Underbygning og Stil-lads, der gør det muligt for en højere Art Væsener

at hæve sig op til deres højere Opgave og overhovedet til en højere Væren.“ Ikke at ville anerkende Udbytning og Undertrykkelse som Samfundets Princip er det samme som at godkende Opløsningen og Forfaldet. Intet vilde være farligere for det europæiske Samfund, end om det overgroedes af den store Medlidenhed med Menneskene. „Bort med denne skadelige Blødagtighed! De Syge maa ikke have Lov til at gøre de Sunde sygel Det Højere skal ikke nedværdiges til at blive Redskab for det Lavere.“ En ny højere, skønnere, mægtigere Menneske-Type, „Overmennesket“, kan kun en aristokratisk Samfundsordning skabe. Feltraabet „de Flestes Vel“ maa opgives; Fremtidens Feltraab maa være: „de Færrestes Vel“.

Saaledes er der, ogsaa naar man ser bort fra dem, der have en direkte Interesse i at holde paa det bestaaende, rigelig, forskelligartet, aktiv eller passiv, Modstand mod den sociale Reform. For Herkner staar det dog som sikkert, at den sociale Reform maa være vor Tids vigtigste Opgave; men inden han gaar over til at udvikle sin Opfattelse heraf, søger han først at gendrive dem, der forholde sig fjendlige eller i det mindste ligegyldige ligeover for den sociale Reform.

Idet Herkner derefter gaar over til en kritisk Betragtning af de i det foregaaende antydede forskelligartede Opfattelser, bemærker han først, at naar der tales om en i Kristendommen liggende Foragt for jordisk Velstand, saa er denne Foragt snarere karakteristisk for enkelte Udviklingsperioder og enkelte Grupper af kristelige Bekendere end for selve

Kristendommen. Massen, selv den strengt troende, føler sig ikke greben af de asketiske Idealer. „Man har en traditionel Agtelse for Ordenes Klang, men ingen virkelig Følelse, der tvinger Sjælen til at optage de asketiske Idealer i sig.“ (J. S. Mill.) Selv den katholske Læres Morallære fordømmer heller ikke Bestræbelsen efter at vinde Velstand, naar denne kun erhverves paa fuldstændig retmæssig Maade og anvendes til Ens eget og Næstens moralske og aandelige Bedste. Fra den skarpe Fordømmelse af Rigdom er man mere og mere gaaet over til at betone de sociale Pligter, som Rigdommen paalægger En. Man vilde derfor ogsaa tage fejl, naar man af den kristelige Læres store Udbredelse vilde drage den Slutning, at der i den menneskelige Natur ligger en Tilbøjelighed for asketiske Idealer. Den herskende Stilling, som de Trosbekendelser, der mer eller mindre forherlige Askesen, indtage, forklares paa en langt simplere Maade. Man betænke blot, hvilken forsonende Trøst, hvilken Beroligelse disse Religioner byde de Nødlidende, Menneskehedens store Flertal. Den Fattige, den Undertrykte, den Lidende ser Vejen til Himlen aaben for sig. Kun altfor ofte er den Lidendes faktiske Liv lig det, den strengeste Askese forlanger. At denne Askese ikke er frivillig, men er fremtvungen ved Forholdenes Magt, kommer mindre frem for Bevidstheden. Det ved man dog, at et Skibstov lettere kommer gennem et Naaleøje, end en Rig i Himlen. Det tror man dog, at man i det næste Liv faar mere end Erstatning for Savn og Lidelser her paa Jorden.

Naar Kristendommen ved at trøste de Fattige

og Forladte med det evige Liv søger at forsone dem med de givne Tilstande, og for saa vidt svækker de socialreformatoriske Bestræbelsers Betydning, saa indeholder den dog paa den anden Side en hel Række Sætninger, der hvad Historien beviser, i høj Grad have fremmet og fremdeles fremme det sociale Fremskridt. Man maa ikke glemme, at Ligheds-, Friheds- og Broderligheds-Principerne have deres Udspring i den kristelige Verdensanskuelse. Det er den, der lærer, at alle Mennesker ere samme Faders Børn, at enhver Sjæl er udødelig, at Alle ere ansvarlige for hverandre. Afskaffelsen af Slaveriet, den sædelige Anerkendelse af Arbejdet, Indførelsen af et ordnet Fattigvæsen, — dette er sociale Fremskridt af uhyre Rækkevidde, og for dem har Kristendommen virket. Ogsaa i vor Tid se vi overalt Repræsentanter for Kristendommen arbejde for at bane Vejen for yderligere sociale Reformer; imod den overdrevent lange Arbejdstid, imod Søndagsarbejdet, imod Kvinders og Børns Arbejde, imod den altfor knappe Løn, imod de daarlige Boliger, der ødelægge Familielivet, osv. protestere de. Ja, stedse oftere hører man dem erklære, at end ikke en socialistisk Ordning af de økonomiske Forhold staar i nødvendig Strid med Kristendommens Aand. Fra Kristendommen som Udgangspunkt kan man da ikke gaa imod det sociale Fremskridt. En levende, praktisk Kristentro maa tværtimod føre til ivrig Understøttelse af alle Bestræbelserne for en Forbedring af de arbejdende Klassers Kaar. Naar Arbejderbevægelsen al ligevel, i det mindste i flere Lande, er traadt i skarp Modsætning til den kristne Kirke, saa forklares denne

Kendsgerning, forsaavidt den ikke slet og ret opfattes som en materialistisk Udskejelse, ved den anti-sociale og folkefjendlige Holdning, mange af den officielle Kirkes Repræsentanter have lagt for Dagen, ikke derimod ved den kristne Læres sande Aand.

Herkner vender sig derefter mod de Indvendinger, der rettes mod de sociale Bestræbelser, fordi, som det menes, Menneskene for at blive lykkelige ikke bør udvide men tværtimod indskrænke deres Fornødenheder. Her maa der skelnes mellem de materielle og de aandelige Fornødenheder.

En Mængde materielle Fornødenheder ere rent naturlige og kunne kun paa Bekostning af Sundheden og den legemlige Udvikling trænges tilbage. At Menneskets sande Lykke bestaar i disse Fornødenheders Undertrykkelse, vil den sunde Menneskeforstand aldrig erkende. Den sunde Menneskeforstand vil kun erkende den Nøjsomhed som fornuftig, der bestaar i en tarvelig, naturmæssig, men fuldt ud tilstrækkelig Tilfredsstillelse af alle elementære fysiske Livsfornødenheder. Men Indkomst-, Arbejds løn-, Ernærings-, Bolig- og Dødeligheds-Statistikens Vidnesbyrd kunne, naar der henvises til denne fornuftmæssige Nøjsomhed, ikke føres i Marken imod de i den sociale Bevægelse staaende Arbejdere, vel derimod imod de Besiddendes øvre Lag. For Arbejderklassens Vedkommende mangler der endnu meget i, at en tarvelig, men tilstrækkelig Tilfredsstillelse af de elementære Livsfornødenheder helt igennem er sikret. Først i de over Middelstanden staaende Klasser er Forholdet et saadant, at der nok kan tvivles om, om den raffinerede, materielle Livs-

nydelse, der her plejes, er gavnlig for de Paagældendes Udvikling og sande Lykke. At henvise til Nøjsomheden passer saaledes ikke ligeoverfor Arbejderne, men kun ligeoverfor dem, der raade over store Midler, men dog ikke ere villige til selv de ubetydeligste materielle Koncessioner. — Og hvad de aandelige Fornødenheder angaar, saa er en Tilbage trængen af dem ensbetydende med Tilbagegang i vor hele intellektuelle Kultur. De aandelige Fornødenheders uhyre Udvidelighed og Mangfoldighed skyldes Menneskene alt, hvad de i Tidernes Løb have opnaaet, og hvad der stiller dem over Dyrene. Men om Menneskene ere blevne lykkeligere derved, — er rigtignok et andet Spørgsmaal, som ikke besvares af Herkner, der blot bemærker, at „vore moderne Pessimister“ handle ensidigt i kun at understrege vor ved Kulturen forøgede Ømfindelighed ligeoverfor Lidelser; vore Følelser ere overhovedet blevet finere, saavel ligeoverfor Nydelser som overfor Lidelser.

Naar man trøster de Fattige med, at Savn i Virkeligheden ikke er nogen Hindring for Lykken, saa kan man ogsaa omvendt, med samme Ret, sige til de Rige, at den højere Kulturs og Velstands Nydelser ikke føjer noget Væsentligt til Lykken, og at man derfor bør give Afkald herpaa, hvis andre Grunde gør dette ønskeligt. (F. A. Lange). Og saadanne Grunde ere tilstede. Vi sammenligner altid uvilkaarligt vore Forhold med vore Medmenneskers. Naturligvis kan denne Sammenligning ikke være fuldkommen, da vi ikke kunne leve os ind i Andres Sjæleliv; vi maa holde os til ydre Omstændigheder og maale dem med vor egen Maalestok. Derved føres

navnlig den Fattige til at forestille sig de Riges Lykke større, end den i Virkeligheden er. Den Følelse, der saa opfylder den Fattige, kalder man Misundelse; men blot ved Hjælp af en saadan Betegnelse slipper man dog ikke for at maatte regne med de faktisk tilstedeværende Følelser. Socialpolitikeren maa regne med dem, og han vil komme til den Slutning, at en overdreven Forskellighed i Individernes Kaar vil give en ringere Totalsum af Lykke, end nogenlunde ligelige Forhold hvor et stort Flertal ikke føler sig haardt trykket under det lille Mindretals unaturlige Overmagt. (F. A. Lange).

At den sociale Reform skulde være et Sisyphus- og Danaide-Arbejde, efter malthusiansk Opfattelse, benægter Herkner. Det er ikke bevist, at Nøden hæmmer Folkeformerelsen, og at den sociale Reform fremskynder den; men selv om sligt var bevist, saa kan man dog, ligeoverfor de uhyre endnu ikke fuldt benyttede produktive Kræfter, ikke være mere bange for „Overbefolkningen“ end for Profetierne om Verdens Undergang. Her er ingen reel Fare tilstede. For den enkelte Familie kan naturligvis en altfor stor Børneflokk fremkalde Nød og Fattigdom; — men naar Talen er om Massenød, er Aarsagen ikke at finde i Befolkningstilvæksten. Befolkningstilvæksten var maa-ske den mægtigste Motor for Menneskehedens Fremskridt. Befolkningstilvæksten tvinger, under Trusel med stigende Nød, til stadig at fuldkommengøre vor sociale, tekniske og økonomiske Forfatning; men den tvinger ikke, absolut set, Menneskene til at bøje deres Nakke under Nødens Aag. — Ligesaa lidt betragter Herkner den sociale Reform som en Fare for

den fremskridende Udvikling, der skyldes Kampen for Tilværelsen efter darwinistisk Optattelse. Han benægter overhovedet, at vi hidtil have haft en virkelig fri Konkurrence-Kamp.

Ligeoverfor Treitschke og Meningsfæller bemærker Herkner, at kun den, der ængsteligt er gaaet af Vejen for al Berøring med Befolkningens lavere Lag og Mellemlasserne, kan tro, at sand Gemyts- og Aandsdannelse, der naturligvis ikke falder sammen med Sikkerhed i Formerne og ydre Politur, skulde være et Monopol for den ved Magt og Rigdom begunstige Del af Samfundet. En stor Række af Menneskehedens største Aander er udgaaet af tarvelige Kredse, — men ingen Heltebog fortæller om, i hvilken Grad Nød og Fattigdom har ødelagt de herligste Anlæg, endnu inden de naaede at udfolde sig. Vil man endelig ind paa Overdrivelser og Ensidigheder, saa kunde man snarere underskrive Jean Pauls Ord: „Rigdom belaster mere end Fattigdom Talentet, — under Guldbjerge og Troner ligger maaske mangen en Aandskæmpe begravet.“

Med Nietzsche nytter det næppe at disputere. Socialreformatriske Bestræbelser, Demokrati, Socialisme og Anarkisme løber i Et for ham. Forøvrigt vil det næppe være let for de Fleste at opdage hos de højere Klasser det Overmaal af Godmodighed og Medlidenhed, der næsten faar Nietzsche til at fortvivle med Hensyn til den evropæiske Menneskeheds Fremtid. De preussiske Bjergværksbaroners Forhold ved Forhandlingerne om en ny Bjergværkslov, de tyske Godsejeres Raab paa Korntold osv. have været af en saadan Beskaffenhed, at selv de høje Fordringer,

Nietzsche stiller til Hensynsløshed, maa kunne tilfredsstilles. De Tider, da en Regent, Pave Gregor den Store, fuld af Skam over, at en Tigger var død af Sult paa Roms Gader, lukkede sig inde i sine Værelser, og i flere Dage ikke vovede at træde frem for Alteret som Præst, — ere længst forbi. Var virkelig, som Nietzsche mener, social Haardhed den bedste Jord for Udviklingen af „Overmennesker“, saa skulde man synes, at der alt nu maatte være en vis Mængde tilstede heraf. Nietzsche ser kun Tegn paa Decadence. Den Art Decadence, som Nietzsche tænker paa, Nedgang i Viljen til Magt, er det for Andre dog ikke saa let at opdage. De privilegerede Klasser holde ret godt fast ved deres Særrettigheder, og naar deres Magt til en vis Grad er tagen af, saa skyldes denne Aftagen næppe en Nedgang i Viljen til at beholde Magten, men i Evnen. Viljen til at holde fast ved Magten er der fremdeles, — men ogsaa hos de andre Samfundsklasser er Viljen til Magt bleven mere levende, og derved er Aristokratiets Magt bleven begrænset. Netop den hele sociale Bevægelses Væxt er et stærkt Bevis for, at Viljen til Magt voxer.

Fra Kritiken gaar Forf. over til den positive Fremstilling. Hvori bestaar Menneskehedens Bestemmelse? spørger Herkner, — og er den sociale Reformbevægelse skikket til at fremme de ideale Maal for Menneskehedens Udvikling?

Hvori bestaar Menneskeslægtens Opgave? Dette er et Spørgsmaal, der tilsidst maa bemægtige sig enhver Tænkende, og for hvis Besvarelse de Bedste og Højestudviklede særligt have arbejdet. Men mere

og mere vil man komme til den Overbevisning, at den menneskelige Viden aldrig vil forslaa til Løsningen af dette det højeste Problem, som vi kunne stille os. Den menneskelige Viden trænger til Hjælp og Understøttelse fra Samvittigheden, Troen.

Samvittigheden tilraaber os nu, at vi umuligt kunne blive staaende, hvor vi nu ere; vi maa aandeligt og moralsk videre fremad. Uforgængeligt lever i os Længslen efter en bedre Verden. Men jo mere Menneskene leve i Overensstemmelse med deres Fornuft, og jo mere de formaa at beherske den ydre Natur, desto fuldkomnere og desto bedre ere Tilstandene efter vor Opfattelse. Ogsaa Historien vidner, at vi maa fremad i denne Retning. Men naar vi betragte det som vort Maal at gøre det muligt for stedse flere Mennesker fuldt ud at udvikle sig, fuldt ud at lade deres Kræfter og Anlæg komme til at udfolde sig, saa opstaar Spørgsmaalet om, under hvilke økonomiske Forudsætninger, ved hvilken økonomisk Forfatning man bedst nærmer sig dette Maal? Alle hidtil gjorte Erfaringer — svarer Herkner, paa-beraabende sig Historiens Vidnesbyrd — alle hidtil gjorte Erfaringer tyde paa, at i Almindelighed ville beskedne Velstandsforhold, der paa den ene Side udelukker Nød og Elendighed og paa den anden Side heller ikke give Plads for yppig Overflod, bedst fremme Menneskenes aandelige, moralske og legemlige Udvikling.

Men hvilken økonomisk Forfatning vil i Fremtiden sikrest føre os henimod saadanne Tilstande: Liberalismen eller Kommunismen?

Liberalismen? Nej! „Uden Tvivl har Liberal-

ismens Epoke haft sin historiske Berettigelse“, erkender Herkner. Den har skaffet Verden af med den gamle fra Feudal- og Lavstiden stammende Ordning, der lammede den økonomiske Energi. Den har ryddet Banen for en ny økonomisk Udvikling, og den har i det nittende Aarhundrede bragt Produktionen op i en saadan Grad, at selv de aller dristigste Forventninger, man i det attende Aarhundrede kunde knytte til den i den Henseende, ere blevne langt overtrufne. Men i andre Henseender har den svare Synder paa sin Samvittighed. Og det Kapitel, Herkner helliger Liberalismen, gaar netop overvejende ud paa at fremdrage disse, forøvrigt ofte nok omtalte Forsyndelser. Det Resultat, Herkner kommer til i Kapitlet om Liberalismen, er altsaa det, at Liberalismen har udspilt sin Rolle: „i lige høj Grad fra det økonomiske, fra det sociale og fra det politiske Standpunkt trænger Liberalismens Program til Reform.“

Kommunismen? Nej, heller ikke den. Vel er det ikke muligt at underkaste Kommunismen en kritisk Prøvelse paa samme Maade som Liberalismen; thi Kommunismen er jo ikke, som Liberalismen, noget faktisk Foreliggende, men blot en Hypothese, en Ide, et Haab, en Tro. Man maa altsaa nøje sig med at betragte de kommunistiske Udtalelser, der rigtignok ere i høj Grad ufuldstændige. Herkner holder sig særligt til Erfurter-Programmet, og kommer til følgende Resultat: „Liberalismen og Kommunismen er i samme Grad uskikkede til at føre os nærmere henimod den menneskelige Udviklings ideale Maal. Begge ere komne, ikke for at fuldbyrde, men

for at forberede. Liberalismen har opfattet Friheden paa en for abstrakt, formalistisk Maade, og over den glemte de sociale og økonomiske Forholds Udligning; — Kommunismen opofrer atter Friheden for Lighedens og for den økonomiske Lykkes Idealer“.

Derimod tror Herkner, at man ved „alvorlige sociale Reformer“ vil kunne hidføre en efter normale Begreber tilfredsstillende økonomisk Tilstand og en stedse stigende Udfoldelse af den personlige Frihed. Hans Bogs sidste Tredjedel er optaget af Fremstillingen af den „sociale Reform“, — men er, forekommer det os, dens svageste Del.

A. P.-St.
